

Ks. Andrzej Kwaśniewski – Kielce

GENEZA I PROGRAM STUDIUM HISTORII DIECEZJI KIELECKIEJ

Geneza

Archiwum Diecezjalne w Kielcach sięga swoją historią początków Konsystorza Generalnego Diecezji Kieleckiej, który rozpoczął działalność dnia 1 października 1807 r. Jednak jako odrębna instytucja zostało erygowane przez biskupa Czesława Kaczmarka w 1939 r.¹ Pierwszy archiwariusz – ks. mgr Franciszek Mazurek – jeszcze przed formalnym utworzeniem archiwum przystąpił do organizowania pracy, której plan zarysował w programowym referacie². Początki nowej instytucji związane są z nadaniem przez biskupa Czesława Kaczmarka statutu i regulaminu pracowni³. Paragraf 2 statutu wskazuje na dwa cele działalności nowo utworzonej instytucji diecezjalnej: gromadzenie oraz przechowywanie (cel pierwszy), udostępnienie (cel drugi). Pomimo upływu czasu i zmiany Kodeksu Prawa Kanonicznego po Soborze Watykańskim II nie dokonano zmiany statutu. Pierwotny statut stanowi bowiem wystarczającą podstawę prawną do działań we współczesnych warunkach.

¹ *Erekcja Archiwum Diecezjalnego*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej KPD), 26 (1939), nr 4, s. 162; T. Wróbel, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach. Rys historyczny*, ss. 31, [mps z lat osiemdziesiątych – zbiory własne autora].

² F. Mazurek, *Archiwum, archiwalia i kancelaria parafialna. Referat wygłoszony na kursie duszpasterskim 10/I 1939*, KPD, 26 (1939), s. 143–149.

³ *Statut Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, Kielce 1939, Drukarnia św. Józefa, Kielce – Karczówka. *Statut Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, KPD 26 (1939), s. 162–166. *Regulamin pracowni Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, KPD 26 (1939), s. 166–169.

Wyznaczona funkcja „udostępniania” związana jest z zapisem paragrafu 9:

Archiwariusz powinien w porozumieniu z profesorem historii kościelnej podawać corocznie alumnom seminarium duchownego zasadnicze pojęcia o archiwistyce, oraz może prowadzić z nimi ćwiczenia praktyczne przy porządkowaniu, katalogowaniu i opracowaniu naukowym [!] materiałów archiwum diecezjalnego.

W warunkach przedwojennych intencją prawodawcy kościelnego było udostępnianie zasobu kandydatom do kapłaństwa. Jest rzeczą oczywistą, że celowość tych działań związana była z przewidywaną pracą przyszłych kapłanów w kancelarii parafialnej i zapewne w duszpasterstwie. Bez wyraźnego postawienia wiernych świeckich jako osób, które należy objąć procesem kształcenia ostatecznie celowość została skierowana pośrednio także do świeckich. Warto dodać, że biskup Kaczmarek po przybyciu do Kielc jako ordynariusz kielecki z doświadczeniem działalności w płockiej Akcji Katolickiej założył dnia 30 października 1938 r. *Instytut Wyższej Kultury Religijnej*. Po roku funkcjonowania instytut liczył 334 słuchaczy⁴.

Ze statutowego celu udostępniania wygenerowana została współcześnie funkcja kształcenia oraz instytucjonalnie zorganizowane Studium Historii Diecezji Kieleckiej. Dnia 7 października 2013 r. biskup Kazimierz Ryczan powołując się na działania założyciela archiwum Czesława Kaczmarka, erygował przy archiwum studium historii. Dekret został podpisany 7 października, ponieważ niemożliwe było wystawienie go w dniu wspomnienia patrona diecezji bł. Wincentego Kadłubka (9 października). Przybliżenie dnia wystawienia dekretu studium do daty wspomnienia liturgicznego jest gestem religijnym – prośbą o opiekę skierowaną do uczonego biskupa dawnej diecezji krakowskiej, z której wydzielona została diecezja kielecka. W dekrete erekcyjnym biskup Kazimierz Ryczan polecił nową instytucję opiece patronów diecezji: św. Stanisława oraz bł. Wincentego. Oficjalnie erygowane studium historii było od początku nazywane na sposób popularny kursem przewodników. W praktyce archiwum diecezjalnego przyjęło się stosowanie zamienne określeń kurs przewodników i studium historii diecezji⁵.

Wydanie dokumentu kościelnego poprzedziła długa praca w archiwum nad zorganizowaniem studium. W latach 2010–2011 prowadzone były prace w środowisku naukowym tworzącym się przy archiwum, które zaowocowały 9 października 2011 r. zebraniem założycielskim Towarzystwa Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im. bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach. W dzień wspomnienia bł. Wincentego ks. prof. Daniel Olszewski wygłosił okolicznościowy

⁴ Por. D. Olszewski, *Wprowadzenie historyczne*, w: *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji Kieleckiej*, Kielce 1999, s. 45.

⁵ Por. *Dekret erygujący Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, KPD 89 (2013), z. 6, s. 559. Ponadto informacje z autopsji autora.

referat o kulcie tego świadka Chrystusa, który zakończył stwierdzeniem, że wszystko przemawia na korzyść postulatu wybrania bł. Wincentego na patrona towarzystwa. Było to pierwsze spotkanie towarzystwa⁶. Od tej pory spotkania odbywają się regularnie w każdym miesiącu. Towarzystwo założone przy archiwum wpisuje się poprzez swoją działalność w kielecką tradycję stowarzyszeń⁷.

Szukając profilu tworzonego programu naukowego, przyjęto nazwę „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”⁸. Tak nazwany program jest dostosowany do celów statutowych archiwum i towarzystwa – troska o archiwalia i historyczne zbiory biblioteczne oraz uprawianie historii diecezji kieleckiej⁹. Zainicjowany program naukowy wpłynął na kształt programu studium. W ciągu roku akademickiego 2011/2012 comiesięczne referaty przedstawiane w archiwum, na forum towarzystwa cieszyły się dużym zainteresowaniem. W trakcie utrzymującego się zainteresowania archiwalnymi spotkaniami naukowymi zrodził się pomysł przyciągnięcia ludzi do archiwum na wykłady z historii diecezji. Skoro treści nowe i specjalistyczne – prezentacja badań wzbudziły zainteresowanie miejscowego środowiska, to założono, że wykłady popularyzujące wiedzę i literaturę przedmiotu zgromadzą również odpowiednie audytorium. Założenie okazało się prawdziwe. Taka jest geneza zorganizowania kursu¹⁰.

⁶ Spis posiedzeń towarzystwa: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/towarzystwo-przyjacio-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/posiedzenia [stan z 24.11.2014 r.]. Zdjęcia ze spotkania założycielskiego: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/towarzystwo-przyjacio-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/posiedzenia/151-posiedzenie-9-padziernika-2012-zebranie-zaoyielskie-temat-kult-b-wincentegoka-dubka-patrona-diecezji-kieleckiej-referat-ks-prof-dr-hab-daniela-olszewskiego [stan z 24.11.2014 r.]. Motywy wyboru bł. Wincentego Kadłubka na patrona towarzystwa: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/towarzystwo-przyjacio-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/patron [stan z 24.11.2014 r.].

⁷ Por. A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczyźnie 1908–1950, Zarys dziejów*, Kielce 1983; *Kieleckie Towarzystwo Naukowe 1957–1998*, red. A. Massalski, Kielce 1998; A. Massalski, *Kieleckie Towarzystwo Naukowe w służbie regionu*, w: *Forum Regionalistów Świętokrzyskich*, red. J. Jadach i M. A. Zarębski, Kielce – Staszów 2000, s. 37–43.

⁸ A. Kwaśniewski, *Program naukowy „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”*, opublikowany na stronie internetowej ADK, [stan z 24.11.2014 r.]: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/program-naukowy.

⁹ Statut towarzystwa: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/documents/adk/tw_adk/organizacja/statut.pdf [stan z 24.11.2014 r.] *Statut Archiwum Diecezjalnego w Kielcach ...* Opis programu naukowego: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/program-naukowy [stan z 24.11.2014 r.].

¹⁰ Informacje z autopsji autora.

Obok działalności na forum tworzonego środowiska naukowego ważnym czynnikiem były inspiracje pochodzące od biskupa Kazimierza Ryczana, który poddał pomysł zorganizowania wykładów na temat historii diecezji w wybranych kościołach Kielc. Biskup mówił, że jej skomplikowane dzieje zasługują na popularne referaty i że należałoby wybrać jako miejsca do zaprezentowania wiedzy w pierwszej kolejności kościoły kieleckie (głównie ze względu na łatwiejsze pozyskanie grupy słuchaczy). Spełnienie oczekiwań biskupa na forum archiwalnym byłoby odpowiednikiem lekcji archiwalnych organizowanych w archiwach państwowych. Ów pomysł w trakcie prac w archiwum udało się połączyć z opracowywanym programem studium. Dalszą konsekwencją było zatwierdzenie potrzebnej do działania instytucji. Decyzja o utworzeniu studium została wydana przez biskupa w formie dekretu¹¹.

W trakcie spotkań na forum towarzystwa uformowała się grupa złożona z pracowników naukowych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Przy układaniu programu wzięto pod uwagę potrzeby przedstawienia odpowiedniej tematyki oraz możliwości warsztatowe tworzonego środowiska naukowego. Nazwy wykładów oraz ich zawartość treściową dostosowywano do warsztatu naukowego poszczególnych wykładowców. W drugim semestrze 2012/2013 r. prowadzone były zasadnicze konsultacje w środowisku, które ukształtowały program kursu. Istotną sprawą było ustalenie granic tematyki poszczególnych przedmiotów oraz ustalenie ich wzajemnej korelacji. Z tego względu konieczne były konsultacje pomiędzy wykładowcami, którzy wzajemnie informowali się o zakresach treściowych swoich wykładów. Dnia 9 kwietnia 2013 r. w ramach comiesięcznych spotkań towarzystwa odbyła się narada na temat kształtu przewidywanego kursu (studium)¹².

Stan badań i nazwy przedmiotów

Dwustuletnia historiografia diecezji kieleckiej została opracowana przez ks. prof. Daniela Olszewskiego¹³. Artykuł obejmuje omówienie podzielone

¹¹ Informacje z autopsji autora.

¹² Por. A. Kwaśniewski, *Sprawozdanie z posiedzenia towarzystwa przyjaciół archiwum (obrazy na temat kursu przewodników oraz kształtu przewidywanego zarządu towarzystwa, 09.04.2013 r.)*, ss. 2, opublikowane na stronie internetowej ADK [stan z 24.11.2014]: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/documents/adk/tw_adk/posiedzenia_adk/sprawozdanie_01_02_2013.pdf.

¹³ Por. D. Olszewski, *Historiografia diecezji kieleckiej (XIX–XX wiek)*, w: *Nauczenie i oświata a społeczności lokalne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Prace ofiarowane profesorowi Adamowi Massalskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Caban przy współpracy E. Kuli i C. Jastrzębskiego, Kielce 2003, s. 39–47.

na trzy epoki: wiek XIX, dwudziestolecie międzywojenne oraz czasy po drugiej wojnie światowej. Rozwój i przemiany w ujęciu chronologicznym i problemowym dają ogłód całościowy twórczości kieleckich historyków Kościoła. Wartościowym opracowaniem jest publikacja Waldemara Firleja na temat piśmiennictwa historycznego księży kieleckich w XIX wieku¹⁴. Różnica pomiędzy artykułem ks. D. Olszewskiego a artykułem W. Firleja jest taka, że drugi z autorów bardziej szczegółowo przeanalizował piśmiennictwo dziewiętnastowieczne. Natomiast ks. Olszewski ujmując całość ówczesnej historiografii i wskazuje na przemiany, jakie nastąpiły na przestrzeni wieków. Dla potrzeb omawianego programu studium rozwój historiografii jest drugorzędny. Istnieje natomiast potrzeba problemowości i co za tym idzie przydatności do wykładów wiedzy czerpanej z literatury. Z tych względów do omówienia programu studium przydatniejszy, bo całościowy, jest artykuł Olszewskiego, gdyż łatwo w trakcie analiz zakresów tematycznych odesłać do zgromadzonej tu obfitej literatury. Z badań ks. Olszewskiego da się wyłonić kilka obszarów tematycznych, które stały się w programie studium tematami wykładanych przedmiotów: dzieje diecezji kieleckiej (w ogólności); dzieje kapituł, parafii i klasztorów; dzieje sanktuariów; dzieje seminarium; dzieje duchowieństwa; historia sztuki. Przedstawiona w ten sposób koncepcja historii jest umiarkowanym ujęciem klasycznym. Poza to ujęcie wyraźnie wykracza historia sztuki.

Przy opracowywaniu programu studium nastąpiło dalsze rozszerzenie koncepcji historii. Dodano inne istniejące bądź autonomizujące się nauki. Z konieczności tworząc skromny, lecz wyraziście zarysowujący się aspekt interdyscyplinarności. Było to związane z horyzontem, jaki kształtuje się z perspektywy archiwum. Historiografia diecezji rozwijała się zgodnie z dynamiką rozwoju horyzontu i warsztatu działających historyków i objęła te aspekty dziejów, które zdołano opracować. Gdy bierzemy do ręki statut archiwum, zyskujemy inną perspektywę: nie to, co opracowane w historiografii jest ważne, ale to, co opracowane i to, co zasługuje na opracowanie jest ważne. W ten sposób oceniając zasoby archiwów oraz bibliotek historycznych i zakrystii diecezji, powstała potrzeba mówienia o tym, co słabo przebadane; nawet mniej dojrzałe, jednak ze wskazaniem przynajmniej na potrzebę badań oraz omawiania faktu posiadania przez diecezję kielecką ogromnych skarbów archiwalnych, bibliotecznych oraz liturgicznych, znacznie przewyższających zasoby i zbiory instytucji świeckich na tym terenie. Ponadto w ostatnim czasie pojawiła się nowa literatura przedmiotu, która nie istniała w czasach opracowywania

¹⁴ Por. W. Firlej, *Piśmiennictwo historyczne kieleckich księży w XIX wieku*, w: *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach w latach 1727–2002. Księga jubileuszowa*, red. D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda, Kielce 2002, s. 171–185.

znakomitego artykułu *Historiografia diecezji kieleckiej (XIX–XX w.)*. Ksiądz prof. Daniel Olszewski należał też do osób, z którymi najczęściej były prowadzone konsultacje na temat programu kursu. Ponadto jako pierwszy wyraził zgodę przeprowadzenia wykładu *Historia diecezji kieleckiej*, co jednak uniemożliwiła mu choroba¹⁵. Osoba i dzieła ks. Olszewskiego, jako największego historyka Kościoła kieleckiego, są przyczynami sprawczymi powstania studium, które genetycznie wywodzi się z warsztatu i badań tego wybitnego uczonego. Bez horyzontu, jaki zdobyła kościelna historiografia kielecka za sprawą owocnej pracy Olszewskiego nie byłoby możliwe powstanie programu¹⁶.

Dzieje diecezji kieleckiej posiadają szereg artykułów pisanych niemal przez wszystkich działający historyków środowiska związanego z seminarium oraz konsystorzem i archiwum¹⁷. Najstarszy artykuł ks. Siarkowskiego obejmuje dzieje do lat siedemdziesiątych XIX w. Artykuł ks. Zdanowskiego jest zależny od opracowania Siarkowskiego, dodaje jednak nowe wątki współczesne autorowi. *Zarys historii diecezji kieleckiej* ks. Tomasza Wróbla był pierwszym obszerniejszym opracowaniem. Najbardziej dojrzałym i syntetycznym opracowaniem jest zamieszczony w elenchusie diecezjalnym artykuł ks. Olszewskiego zatytułowany *Wprowadzenie historyczne*. Artykuł ten do ogólnie do tej pory ujmowanych dziejów diecezji dodaje omówienie dziejów instytucji diecezjalnych: kuria, kapituły, synody, seminarium, biblioteka seminaryjna, archiwum, wydawnictwa, studium organistowskie, studia teologiczne dla świeckich, szkolnictwo katolickie i radio „Jedność”. Odpowiednią wartość posiada broszura ks. Olszewskiego ujmująca na czterdziestu stronach historię diecezji w sposób popularnonaukowy. Publikacja ta ukazała się 1988 r. w związku z jubileuszem stulecia odnowienia diecezji kieleckiej, a została napisana na potrzeby kształcenia młodzieży przygotowującej się do

¹⁵ Informacje z autopsji autora.

¹⁶ Bibliografia D. Olszewskiego za lata 1969–2001, w: *Bibliografia piśmiennictwa profesorów Seminarium Kieleckiego 1727–2001. Księga jubileuszowa*, opracowali D. Krześniak-Firlej, W. Firlej, A. Kaleta, Kielce 2002, s. 347–365. Pełniejsza wersja bibliografii: *Bibliografia publikacji księdza profesora Daniela Olszewskiego za lata 1969–2003*, opracował J. Pielas, „Almanach Historyczny”, 6 (2004), s. 13–33.

¹⁷ Por. W. S[iarkowski], *Kielecka diecezja i kielecko-krakowska*, w: *Encyklopedia Kościelna*, red. M. Nowodworski, t. 10, Warszawa 1877, s. 326–327; J. Zdanowski, *Zarys dziejów diecezji kieleckiej*, w: *Synodus dioecesis Kielcensis 1927*, Kielce [1927], s. 3–17; T. Wróbel, *Zarys historii diecezji kieleckiej*, KPD, 58 (1982), z. 5, s. 204–243; D. Olszewski, *Diecezja kielecka. Zarys dziejów 1805–1987*, Kielce 1988; tenże, *Wprowadzenie historyczne*, s. 19–50; tenże, *Diecezja Kielecka w XIX–XX wieku. Życie religijne i przemiany społeczne*, w: *In vinculo communionis. Księga jubileuszowa ku czci biskupa kieleckiego Kazimierza Ryczana w 60 rocznicę urodzin*, red. K. Gurda, T. Gacia, Kielce 1999, s. 217–251.

olimpiady wiedzy o diecezji. Jej najnowsze dzieje przybliżają krótkie opracowania¹⁸. Istotnym wkładem w historiografię są analizy dotyczące stosunków państwo-kościół w drugiej połowie XX w. Dramatyczne dla Kościoła kieleckiego wydarzenia, cierpienia biskupa Kaczmarka i skutki prześladowań zasługują na specjalny wykład¹⁹.

W roku 2005 z okazji obchodów 200 lat diecezji kieleckiej poświęcono jej historii czwarty tom „Kieleckich Studiów Teologicznych”. Zamieszczono tam artykuły o zróżnicowanej wartości naukowej, pisane przez osoby często nieposiadające znajomości warsztatu historyka. Kilka artykułów ma charakter popularnonaukowy, a inne to przedruki. Wkład tego zbioru w historiografię polega na powtórzeniu wiedzy obecnej w literaturze oraz na poruszeniu tematów nowych dotyczących dziejów diecezji w drugiej połowie XX w.²⁰ Obok całościowych, ogólniejszych ujęć historii Kościoła kieleckiego na uwagę zasługują artykuły podejmujące szczegółowe kwestie²¹. Dwa tematy z dziejów diecezji doczekały się opracowań monograficznych: ks. Grzegorz Bujak wydał książkę na temat parafii i ich funkcji w dwudziestolecu

¹⁸ Por. R. Gryz, *Kościół kielecki w latach 1945–1963*, w: *Kielce przez stulecia*, red. J. Główka i inni, Kielce 2014, s. 602–609; A. Kwaśniewski, *Diecezja Kielecka [1989–2011]*, w: *Progrediamur oportet in spe. 20-lecie bulli Jana Pawła II „Totus tuus Poloniae populus”*. Księga jubileuszowa dedykowana Jego Ekscelencji Arcybiskupowi Józefowi Kowalczykowi Metropolicie Gnieźnieńskiemu Prymasowi Polski z okazji złotego jubileuszu kapłaństwa, Warszawa 2012, s. 250–256; D. Olszewski, *Kościół kielecki w latach 1964–2010*, w: *Kielce przez stulecia*, dz. cyt., s. 610–615.

¹⁹ Wybrana literatura: R. Gryz, *Państwo a Kościół w Polsce 1945–1956 na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999; tenże, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego w województwie kieleckim w latach 1945–1956*, „Dzieje Najnowsze”, 30 (1998), nr 1, s. 165–171; tenże, *Władze partyjno-państwowe odpowiedzialne za politykę wobec Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1944/45–1956*, „Czasy Nowożytne”, 3 (1997), s. 115–136; tenże, *Biskup kielecki Czesław Kaczmarek w starciu z komunistycznym totalitaryzmem (1945–1963)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” (dalej KST), 4 (2005), s. 199–226.

²⁰ Por. KST 4 (2005).

²¹ Tytułem egzemplifikacji: D. Olszewski, *Struktura społeczna duchowieństwa diecezji kielecko-krakowskiej (1835–1864)*, w: *Społeczeństwo Królestwa Polskiego*, t. 6, red. J. Lestkiewiczowa, Warszawa 1974, s. 129–183; B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszłość” (dalej NP), 17 (1963), s. 187–232; tenże, *Powstanie diecezji kieleckiej i kolejne zmiany jej struktury terytorialnej*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 31–39; A. Weiss, *Zapomniane wartości. Herb biskupa kieleckiego*, w: *W służbie wartościom. Księga pamiątkowa poświęcona księdzu biskupowi profesorowi dr. hab. Kazimierzowi Ryczanowi z okazji 60-lecia urodzin*, red.: R. Kamiński, S. Koza, L. Skorupa, K. Świąs, Kielce 1999, s. 98–103.

międzywojennym²², a ks. Tomasz Gocel opracowanie o duszpasterstwie w czasie II wojny światowej²³.

W ogólnie rozumianej historii diecezji na specjalne potraktowanie zasługują instytucje diecezjalne. Pomyślane na kursie wykłady na ten temat zostały podzielone na dwie części: seminarium oraz inne instytucje. Niemal trzystuletnie seminarium kieleckie posiada literaturę historyczną sięgającą początków XX stulecia²⁴. W drugiej połowie XX w. zostało objęte badaniami prowadzonymi przez ks. prałata Tomasza Wróbla, który opublikował podstawową pracę na temat dziejów najstarszej kieleckiej uczelni wyższej²⁵. Obszerny artykuł ks. Wróbla został wydany w 1977 r. w *Księdze jubileuszowej*, w której zamieszczono również inne artykuły wnoszące wiedzę na temat dziejów teologii w środowisku seminarium kieleckiego. Rozwinięcie badań na dziejami teologii w kieleckim seminarium stanowi druga księga jubileuszowa wydana w 2002 r. – *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach w latach 1727–2002. Księga jubileuszowa*. Publikację studiów otwiera artykuł ks. Daniela Olszewskiego o ewolucji środowiska teologicznego w Kielcach²⁶. Dziełem towarzyszącym wydaniu *Kultury teologicznej Seminarium Duchownego w Kielcach* było opracowanie bibliografii wykładowców²⁷.

Inne instytucje diecezji kieleckiej posiadają literaturę o zróżnicowanej wartości. Ich działalność i znaczenie dla życia Kościoła jest ciągle niedoceniane. Niektóre z nich – np. Wydawnictwo „Jedność” czy Caritas Kielecka – zatrudniają obecnie po kilkaset osób. Świetnie rozwija się też szkolnictwo katolickie²⁸. Potencjał eklezjalny owych instytucji skłania do zmiany stereotypu postrzegania diecezji oraz hierarchii jej podmiotów i jednostek, co zapewne spowoduje w przyszłości powstanie literatury naukowej, która sprawiedliwie przydzieli im należne miejsce w mentalności duchowieństwa i świeckich.

²² G. Bujak, *Parafie w diecezji kieleckiej i ich obsada w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Kielce 2009.

²³ T. Gocel, *Duszpasterstwo w Diecezji Kieleckiej w latach II wojny światowej (1939–1945)*, Kielce 2012.

²⁴ F. Puchalski, *Seminarium kieleckie. Rys historyczny*, Kielce 1901; J. Zdanowski, *Seminarium Duchowne w Kielcach. Szkic historyczny w dwóchsetną rocznicę założenia*, Kielce 1927.

²⁵ T. Wróbel, *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce 1977, s. 51–176.

²⁶ D. Olszewski, *Środowisko teologiczne Seminarium Kieleckiego. Ewolucja historyczna*, w: *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach w latach 1727–2002. Księga jubileuszowa*, red. D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda, Kielce 2002, s. 19–72.

²⁷ *Bibliografia piśmiennictwa profesorów seminarium kieleckiego (1727–2001). Księga jubileuszowa*, oprac. D. Krześniak-Firlej, W. Firlej, A. Kaleta, Kielce 2002.

²⁸ Informacje z autopsji autora.

Przedstawione powody stały się inspiracją do poświęcenia instytucjom diecezjalnym odrębnego wykładu²⁹.

W literaturze zwracano uwagę na bogactwo badań nad rozwojem sieci parafialnej na terenie obecnej diecezji kieleckiej. W artykule ks. prof. Daniela Olszewskiego znajdujemy obszerną charakterystykę badań nad rozwojem sieci parafialnej. Scharakteryzowane zostały również monografie poszczególnych parafii. Omówienia dotyczą głównie opracowań o charakterze naukowym. Odnośnie do terenu diecezji kieleckiej prowadzone były badania nad siecią parafialną w średniowieczu w prepozyturze wiślickiej, kieleckiej, w dekanacie lelowskim. Przebadany jest rozwój sieci parafialnej w dwudziestolecium międzywojennym oraz w pierwszych latach rządów biskupa Kazimierza Ryczana³⁰. Do skolekcionowanej przez ks. prof. Olszewskiego literatury należy dodać najnowszy artykuł o rozwoju sieci parafialnej w ostatnich latach³¹. Wiele parafii posiada opracowania naukowe w rękopisach³². Spis prac magisterskich na temat dziejów parafii (zapewne kilkudziesięciu!) jest postulatem na przyszłość. Ponadto na uwagę zasługują również wydawnictwa popularne i albumowe, które w naszych czasach w związku z modą na regionalizm powstają na skalę nigdy wcześniej niespotykaną³³. Na temat stanu

²⁹ Wybrana literatura: „*Caritas*” w *Diecezji Kieleckiej*, Kielce 1999. *75 lat Caritas w Kielcach (1931–2006)*, [b.m.]; „*Caritas*” *Diecezji Kieleckiej (1989–2009)*, *20 lat w służbie bliźniemu*, Kielce 2009; *80 lat „Caritas” w Kielcach (1931–2011)*, [b.m.] [b.r.]; J. Janicka, *Historia Zespołu Szkół Katolickich Diecezji Kieleckiej „Biskupiak” w Kielcach (1923–2011)*, KPD, 87 (2011), nr 1, s. 89–97; J. Piątek, *10 lat Świętokrzyskiego Instytutu Teologicznego w Kielcach przy Wydziale Teologii KUL*, Kielce 2003; L. Skorupa, *Wydawnictwo „Jedność”*, KPD, 67 (1991), nr 2–3, s. 154–155; P. Skucha, „*Współczesna Ambona*”, KPD, 67 (1991), nr 2–3, s. 153–154; *Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Kapłanów Diecezji Kieleckiej. 100 lat istnienia*, Kielce 2006; R. Skrzyniarz, *Muzeum Diecezjalne w Kielcach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej ABMK), 83 (2005), s. 449–450; P. Tkaczyk, *Muzeum Diecezjalne w Kielcach*, s. 18–19, [książka złożona do druku: Wydawnictwo „Jedność”]; Z. Rogala, *Studium Organistowskie*, KPD, 67 (1991), nr 2–3, s. 149–153; *25 lat pieszej pielgrzymki kieleckiej na Jasną Górę (1982–2006)*, Kielce 2007; *Świętokrzyskie rajdy pielgrzymkowe (2000–2009)*, Kielce 2009.

³⁰ Por. D. Olszewski, *Historiografia*, dz. cyt., s. 43.

³¹ A. Kwaśniewski, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w diecezji kieleckiej w latach 1999–2013*, w: *Kościół – komunია i dialog. Księga pamiątkowa ofiarowana księdzu biskupowi Kazimierzowi Ryczanowi w 75 rocznicę urodzin*, red. P. Kantyka, J. Czerkawski, T. Siemieniec, Kielce 2014, s. 91–113.

³² Tytułem egzemplifikacji: A. Salamon, *Parafia Busko-Zdrój w pierwszej połowie XIX wieku*, Kielce 1996 [praca magisterska w Archiwum Uniwersytetu Jana Kochańskiego w Kielcach].

³³ M. Mnich, *100 lat parafii bł. Wincentego Kadłubka w Jędrzejowie*, Bydgoszcz [2013].

badan nad parafiami w średniowieczu wykładowca kursu dr Piotr Kardyś przygotował do druku artykuł³⁴.

Z parafiami wiązą się dzieje kapituł. Wszystkie historyczne kapituły z terenu dzisiejszej diecezji kieleckiej prowadziły parafie. Kapituły były przedmiotem zainteresowania pierwszych historyków środowiska kieleckiego działających w XIX w.³⁵ Do starszej literatury wykorzystanej w artykule o historiografii diecezji kieleckiej należy dodać nową³⁶. Teren diecezji kieleckiej od średniowiecza pozostawał miejscem osiedlania się wspólnot zakonnych. Najstarsze klasztory małopolskie zostały założone w tej części Polski: Hebdów, Miechów, Jędrzejów, Prandocin, Skała, Krzyżanowice, Busko, Imbramowice, Opatowiec, Chęciny, Lelów, Nowy Korczyn, Święta Katarzyna, Książ Wielki. Mniejsze znaczenie dla kultury narodowej miały klasztory powstałe na tym terenie w czasach nowożytnych i współczesnych. Kulturotwórcza rola klasztorów jest dodatkowo omawiana przy tematyce bibliotek oraz nauczania i służby Bożej. Przybliżona przez ks. Olszewskiego literatura dotycząca zakonów domaga się uzupełnienia szczególnie o pozycje najnowsze³⁷. Połączenie dziejów parafii, kapituł i zakonów oraz bogactwo literatury na ten temat spowodowało konieczność podziału tematyki na trzy lata studium. Odrębnie omawiane będą dzieje tych instytucji w średniowieczu, w epoce staropolskiej i nowopolskiej (XIX–XXI w.).

Z tematyki parafialnej wyłączono kwestię sanktuariów. Pomimo iż wszystkie sanktuaria w diecezji kieleckiej wytworzyły się przy parafiach, to jednak

³⁴ P. Kardyś, *Parafie w średniowieczu na obszarze obecnej diecezji kieleckiej. Stan i perspektywy badań*, KST 13 (2014), s. 49–68.

³⁵ Por. D. Olszewski, *Historiografia*, dz. cyt., s. 43.

³⁶ Tytułem egzemplifikacji: L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy wiśliccy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004; tenże, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej w średniowieczu*, „Studia Muzealno-Historyczne” (dalej SMH), 3 (2011), s. 53–86.

³⁷ D. Olszewski, *Historiografia*, dz. cyt., s. 43; M. Dębowska, *Klasztor norbertanek w Imbramowicach*, *Studia i materiały*, Lublin 2012; T. Gałuszka OP, *Dominikanie w Krakowie, czy w Opatowcu? W poszukiwaniu pierwszego bractwa różańcowego w średniowiecznej Małopolsce*, NP 113 (2010), s. 281–293; R. Grodecki, *Dzieje klasztoru premonstratenskiego w Busku w wiekach średnich*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności”, t. 57, Kraków 1914; Z. Grotówna, *Kronika klasztoru sióstr norbertanek w Imbramowicach 1703–1741*, Kielce 2011; S. Kuraś, *Katalog opatów klasztoru premonstratenskiego w Brzesku-Hebdowie 1179–1732*, NP 9 (1959), s. 39–49; K. Tymieniecki, *Majątność książęca w Zagościu i pierwotne uposażenie klasztoru joannitów na tle osadnictwa dorzecza dolnej Nidy. Studium z dziejów gospodarczych XII wieku*, w: tegoż, *Pisma wybrane*, Warszawa 1956, s. 35–126; J. Zdanowski, *Kościół pod wezwaniem św. Tekli i były klasztor norbertański w Krzyżanowicach pod Pińczowem. Zarys historyczny*, NP 17 (1963), s. 103–121.

niezwykłość tych miejsc, przeżyć religijnych, modlitwy i nadprzyrodzonych wydarzeń wymaga odrębnej refleksji. Opracowana w latach osiemdziesiątych zbiorowa praca poświęcona sanktuariom diecezji zawiera różnej wartości opisy poszczególnych ośrodków kultu (głównie maryjnego) i niezwykle cenną bibliografię sięgającą końca XVII w.³⁸ Kurs w swoich założeniach ideowych stawia sobie za cel wzmożenia ruchu pielgrzymkowego i turystycznego, a przede wszystkim podniesienie świadomości dziedzictwa kultury chrześcijańskiej i ożywienie modlitwy. Sanktuaria są najbardziej żywotnymi miejscami kultu stąd konieczność autonomicznej refleksji nad tym nieprzeciętnym zjawiskiem religijnym.

Historia sztuki na terenie diecezji kieleckiej jest niezwykle bogata. W wielu parafiach znajdują się dzieła sztuki pochodzące niemal z początków chrześcijaństwa – IX w. W przestrzeni kultu pozostają ciągle kościoły zachowane od XII stulecia. Uczestnicy kursu to ludzie modlący się w swoich kościołach parafialnych, nawiedzający sanktuaria sięgające XII w. (Miechów, Wiślica, Kielce). Rzeczywistość historii sztuki, służby Bożej, modlitwy na terenie diecezji jest chyba najbardziej inspirującym kurs motywem poznania i pracy dydaktycznej. Szczęśliwe położenie Kościoła kieleckiego na tak przesyconym kulturą chrześcijańską terenie zobowiązuje. Literatura na temat historii sztuki została omówiona przez ks. prof. Daniela Olszewskiego³⁹. W ramach współpracy archiwum z Muzeum Diecezjalnym w Kielcach wykłady z historii sztuki objął ks. dr Paweł Tkaczyk⁴⁰. Jest to o tyle istotne, że wykładowcą został kapłan posiadający przygotowanie merytoryczne, ponadto urzędnik Kurii Diecezjalnej w Kielcach, który bezpośrednio koordynuje w diecezji prace konserwatorskie. Posiada w związku z tym nieocenione doświadczenie i wiedzę, której na temat sztuki na terenie diecezji kieleckiej nie można jeszcze zależeć w naukowych opracowaniach.

Archiwum Diecezjalne w Kielcach to najważniejszy urząd archiwalny diecezji o charakterze naukowym. Zasób obejmujący 1,5 km akt zawiera głównie wytwory konsystorza i kurii kieleckiej oraz zespoły akt wytworzonych na parafiach i zgromadzonych w archiwum diecezjalnym jako historycznym dla całej diecezji. Dobrze zachowane akta są podstawowym źródłem wiedzy dotyczącym diecezji i poszczególnych jej instytucji (mniej lub bardziej autonomicznych jednostek i urzędów) oraz kilkuset parafii. Archiwum posiada

³⁸ Por. *Sanktuaria diecezji kieleckiej*, red. W. Łydka, Kielce 1990.

³⁹ Por. D. Olszewski, *Historiografia*, dz. cyt., s. 42.

⁴⁰ Informacja o mianowaniu ks. dr. P. Tkaczyka wykładowcą: KPD 89 (2013), z. 5. 519. Tam też informacja o mianowaniu ks. dr. A. Kwaśniewskiego dyrektorem i wykładowcą studium. [W tym samym czasie zostali mianowani wykładowcami prof. dr hab. W. Kowalski oraz dr P. Kardyś, o czym nie ma wzmianki w KPD.] ADK, Akta Studium Historii Diecezji Kieleckiej, b. sygn.

literaturę na temat własnych dziejów, a także zasobu⁴¹. Sprawą otwartą jest troska o archiwa parafialne w 304 parafiach diecezji. Na jej terenie funkcjonują archiwa parafialne, których zasób sięga nierzadko XVIII w. W wielu parafiach znajdują się staropolskie księgi metrykalne, dokumenty erekcyjne,

⁴¹ G. Bujak, *Kuria diecezjalna w Kielcach w latach 1918–1938. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze. Zarys problematyki badawczej*, ABMK 64 (1995), s. 49–57; Z. Jedynak, *Dokumenty pergaminowe bożogrobców miechowskich w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” (dalej ŚSAH), 2 (2013), s. 187–196; P. Kardys, *Rubrycele i schematyzmy diecezji żmudzkiej z lat 1853–1914 zachowane w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, [artykuł w druku]; tenże, *Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, „Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej. Z dziejów regionu i miasta” (dalej ROPTHSK), 4 (2013), s. 35–56; tenże, *Średniowieczne dyplomy pergaminowe bożogrobców z Miechowa w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, w: *Rycerze, wędrowcy, kacerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesnonowożytnej Europy Środkowej*, red. B. Wojciechowska, W. Kowalski, Kielce 2013, s. 177–183; S. Konarska-Zimnicka, *Ze zbiorów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach. Rubrycele i schematyzmy diecezji tyraspolskiej (1858–1913)*, [artykuł w druku]; W. Kowalski, *Schematyzm diecezji krakowskiej z tzw. kopiarza wiślickiego*, ABMK 81 (2004), s. 101–137; A. Kwaśniewski, *Akta Konsystorza Generalnego Krakowskiego, jako zaczątek akt Konsystorza Generalnego w Kielcach na podstawie zasobu Archiwum Diecezjalnego w Kielcach (1797–1807)*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych” (dalej AE), 6 (2013), s. 51–76; tenże, *Katalog rubrycel i schematyzmów polskich cystersów, znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego w Kielcach (1788–1816)*, „Hereditas Monasteriorum”, 1 (2012), s. 189–205; tenże, *Rubrycele i elenchusy diecezji kielecko-krakowskiej i kieleckiej (1849–2014)*, [artykuł w druku]; tenże, *Rubrycele i elenchusy diecezji krakowskiej z lat 1801–1848*, [artykuł w druku: ŚSAH]; tenże, *Rubrycele i schematyzmy diecezji kieleckiej (1808–1818)*, ROPTHSK, 4 (2013), s. 57–77; tenże, *Źródła do dziejów parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku-Zdroju przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach (XIX–XXI w.)*, [artykuł w druku]; D. Olszewski, *Akta konsystorza kieleckiego, jako podstawa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX wieku*, ABMK, 19 (1969), s. 5–30; tenże, *Archiwalia diecezji kieleckiej jako podstawa źródłowa do badań działalności społecznej Kościoła na przełomie XIX i XX w.*, w: *Na przełomie stuleci. Naród – Kościół – państwo w XIX i XX wieku*, red. M. Piotrowski, Lublin 1997, s. 715–721; H. Mazur, *Archiwa parafialne w dekanacie Kije w świetle wizytacji z 1782 r.*, „Archiwista Polski”, 17 (2012), nr 2, s. 23–36; tenże, *Archiwa parafialne w dekanacie Książ Wielki w świetle wizytacji z 1783 r.*, ABMK 90 (2009), s. 99–110; tenże, *Staropolskie księgi metrykalne w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*, ŚSAH 2 (2013), s. 25–34; R. Skrzyniarz, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach (ADK)*, AE 4 (2007) s. 137–141; tenże, *Książ Tomasz Wróbel (1908–1985) archiwariusz diecezji kieleckiej i historyk Kościoła*, AE 4 (2007) s. 143–147;

korespondencja i inne. Kształceni przy archiwum ludzie są bardzo często związani ze swoimi parafiami, a ten związek z parafią i zainteresowania historyczne są rzeczywistymi motywami podejmowania kształcenia. Celowo więc studium obliczone zostało jako szkoła przyszłych archiwistów parafialnych. W założeniu chodziłoby w przyszłości o uporządkowanie archiwów parafialnych oraz o urządzenie lokalnych wystaw archiwaliów, np. z okazji odpustu. Ludzie wykształceni stanowiliby pomoc dla proboszczów zarządzających archiwami parafialnymi. Niektóre z tych archiwów posiadają opublikowane opracowania⁴². Badania nad archiwami parafialnymi pozostają postulatem przyszłości. W literaturze wskazuje się na wartość zasobów archiwów parafialnych⁴³.

Temat archiwaliów był podejmowany na forum Towarzystwa Przyjaciół Archiwum. Piotr Kardyś zaprezentował wyniki badań nad zbiorem dokumentów pergaminowych i papierowych⁴⁴, natomiast ks. A. Kwaśniewski przedstawił dwa referaty: „Geneza akt Konsystorza Kieleckiego (XVIII/XIX w.)” oraz „Stan badań nad elenchusami”⁴⁵. Obok krótkich artykułów-streszczeń publikowanych na stronie internetowej archiwum owocem dojrzalszym badań są publikacje (patrz poniżej literatura o bibliotekach). W maju 2014 r. odbyła się w archiwum ogólnopolska konferencja na temat schematyzmów

T. Wróbel, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach*; W. Wójcik, *Organizacja i działalność oficjalu okręgowego w Kielcach w latach 1551–1635*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (dalej RTK), 10 (1963), z. 3, s. 29–37; tenże, *Organizacja i działalność oficjalu okręgowego w Kielcach w latach 1635–1681*, „Prawo Kanoniczne”, 30 (1987), nr 1–2, s. 121–141.

⁴² *Dokumenty klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948; M. Dębowska, *Archiwum norbertanek w Imbramowicach*, ABMK 94 (2010), s. 29–38; M. Dębowska, R. Skrzyniarz, *Zasoby archiwalne zakonu bożogrobców w archiwum parafialnym w Miechowie*, ABMK 86 (2006), s. 83–106; R. Skrzyniarz, *Archiwum parafialne w Bielinach*, ABMK 75 (2001), 259–259; tenże, *Początki archiwum zakonnego bożogrobców w Miechowie*, ABMK 71 (1999), s. 407–412.

⁴³ Por. W. Kowalski, *Znaczenie archiwów parafialnych w badaniach nad dziejami przedrozbiorowymi*, ABMK 75 (2001), s. 19–63.

⁴⁴ Por. P. Kardyś, *Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych Archiwum Diecezjalnego w Kielcach [streszczenie]*, opublikowany na stronie internetowej Archiwum Diecezjalnego w Kielcach (dalej ADK): www.archiwum.diecezja.kielce.pl/documents/adk/tw_adk/posiedzenia_adk/pos-2012-11-13.pdf [stan z 24.11.2014 r.].

⁴⁵ Por. A. Kwaśniewski, *Dziewięć skarbów Kościoła Kieleckiego. Stan badań nad zbiorem rubrycel i schematyzmów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, opublikowany na stronie internetowej ADK: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/documents/adk/tw_adk/posiedzenia_adk/pos-2014-01-14.pdf [stan z 24.11.2014 r.].

i rubrycel⁴⁶. Zostały wówczas przedstawione wyniki badań nad trzema zbiorami schematyzmów znajdujących się w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Kielcach: diecezja tyraspolska (1858–1913), diecezja żmudzka z lat 1853–1914, diecezja kielecko-krakowska i kielecka (1849–2014). Ponadto do „Świętokrzyskich Studiów Archiwalno-Historycznych” przygotowany został artykuł o rubrycelach i elenchusach diecezji krakowskiej z lat 1801–1848. Owocem badań zostaną w przyszłości opublikowane (por. przypis 41 o literaturze na temat archiwum).

Zbiory historycznych bibliotek parafialnych, niezwykle bogate w diecezji kieleckiej, również potrzebują opieki i doskonale nadają się do rozbudzania zainteresowań historią za pomocą prezentacji inkunabułów i starodruków. Biblioteki historyczne na terenie diecezji kieleckiej posiadają naukową literaturę⁴⁷. Opracowania na temat bibliotek powstały w ostatnim czasie. Rozwój

⁴⁶ Plan konferencji na stronie internetowej ADK: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/konferencje/konferencja-23-25052014 [stan z 24.11.2014 r.]; M. Medyński, *Konferencja naukowa archiwistów kościelnych. Rubrycele i schematyzmy Kościoła w Polsce*, ROPTHSK 5 (2014), s. 222–231.

⁴⁷ W. Bielak, *Księgozbiór Panien Norbertanek w Imbramowicach*, ABMK 95 (2011), s. 5–10; P. Jamioł, *Biblioteki parafialne dekanatów krakowskich Lelów i Wolbrom w XVIII wieku*, ABMK 98 (2012), s. 121–148; J. A. Kaleta, *Powstanie i rozwój Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, KPD 74 (1998), nr 4, s. 335–341; J. Kaliszuk, *Rękopisy średniowieczne kolegiaty wiślickiej w świetle inwentarzy*, ABMK 87 (2007), s. 83–106; P. Kardyś, *Biblioteka przykolegiacka w Wiślicy (XV–XVIII w.)*, ABMK 82 (2004), s. 75–102; tenże, *Biblioteka przy kościele kolegiackim w Kurzelowie w okresie staropolskim*, „Roczniki Humanistyczne”, 53 (2004), s. 33–45; tenże, *Księgozbiory kościołów w dekanacie Bodzentyn i Kunów w latach 1738–1739 w świetle zasobów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, ABMK 92 (2009), s. 129–139; tenże, *Przyczynki do dziejów księgozbioru kolegiaty kieleckiej w średniowieczu i w okresie wczesnonowożytnym*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” (dalej BBJ), 56–57 (2006–2007), s. 17–44; M. Kowalczyk, *Biblioteka w kościele parafialnym w Książnicach Wielkich*, „Studia Mediewistyczne”, 33 (1998), s. 201–211; A. Kwaśniewski, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*, Lublin 2010 [praca doktorska w Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego]; tenże, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*, „Roczniki Historii Kościoła”, 3/58 (2011), s. 231–235; tenże, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV–XVIII w.)*, KPD 87 (2011), s. 703–711; tenże, *Siedemnastowieczny mszał z superekslibrisem księdza Stanisława Rozdrażewskiego proboszcza parafii w Ilży*, ROPTHSK 3 (2012), s. 139–144; tenże, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (+1602 r.) w świetle inwentarza z 1650 roku*, „Rocznik Kolbuszowski”, 12 (2012), s. 87–107; tenże, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV–XVIII wiek)*, BBJ 62 (2012), s. 69–95; tenże, *Księgozbiór kapituły kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 roku*, ABMK 99 (2013), s. 43–92; tenże, *Księgi liturgiczne zachowane*

badania dotyczy obszaru, na którym funkcjonowały najważniejsze zakonne biblioteki historyczne w średniowieczu: Hebdów, Miechów, Jędrzejów i inne; ponadto biblioteki kapitulne: Kielce, Wiślica, Skalbmierz i Kurzelów. Nie sposób byłoby tego rozdziału dziejów polskiej kultury intelektualnej pominąć w programie studium historii. W posiadaniu diecezji kieleckiej pozostaje 10.000 starodruków pochodzących w znacznej części ze skasowanych klasztorów. Te ogromne zbiory przechowywane są Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Na parafiach znajduje się ok. 1500 starodruków, m.in.: w Książu Wielkim, Miechowie, Koniecpolu, Wiślicy i Proszowicach⁴⁸. W ostatnich latach archiwum objęło badaniami księgozbiory znajdujące się w Książu Wielkim, w Proszowicach i w Miechowie, a także księgozbiór kapitulny w Kielcach. Wyniki tych prac były prezentowane w ramach comiesięcznych spotkań Towarzystwa Przyjaciół Archiwum. Krzysztof Kłata wygłosił referat o kolekcji inkunabułów zachowanych w Bibliotece Parafialnej w Proszowicach. Agnieszka Fluda-Krokos przedstawiła wyniki badań nad starodrukami po klasztorze augustianów w Książu Wielkim. Ksiądz Andrzej Kwaśniewski omówił wyniki badań nad księgozbiorem kanonika Wojciecha Strzemeskiego oraz nad stanem biblioteki kapitulnej w Kielcach w końcu XVI w.⁴⁹ Owocem badań są publikacje (por. przypis 47 o literaturze na temat bibliotek). Prace nad biblioteką augustiańską ukazały się w formie sprawozdawczej. Ostatecznym owocem będzie wydanie drukiem obszernego katalogu⁵⁰.

Szczególne miejsce w zasobach bibliotecznych zajmują rękopisy. W zbiorach diecezji kieleckiej rękopisy były pierwszymi księgami wzbudzającymi

w bibliotece bożogrobców w Miechowie (XVII–XVIII w.) [artykuł w druku]; H. Mazur, *Biblioteki parafialne w dekanacie Książ Wielki w drugiej połowie XVIII wieku*, ABMK 88 (2007), s. 109–131; R. Skrzyniarz, *Biblioteka parafialna w Bielinach (diec. kielecka)*, ABMK 77 (2002), s. 77–80; tenże, *Księgozbiór historyczny bożogrobców w parafii Miechów*, ABMK 77 (2002), s. 71–76; tenże, *Księgozbiór parafialny w Bielinach wg. wizytacji z 1738 roku*, ABMK 74 (2000), s. 415–418; J. Szady, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w XVIII wieku*, Lublin 2008; E. Truskołaska, *Księgozbiór bożogrobców miechowskich w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, ABMK 81 (2004), s. 353–369.

⁴⁸ Informacje z autopsji autora.

⁴⁹ Informacje o czterech referatach na stronie: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/towarzystwo-przyjacio-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/posiedzenia [stan z 24.11.2014 r.].

⁵⁰ Por. A. Fluda-Krokos, *Szczątki biblioteki i archiwum po klasztorze augustianów-eremitów w Książu Wielkim*, opublikowany na stronie internetowej ADK: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/documents/adk/tw_adk/posiedzenia_adk/pos-2014-03-11.pdf [stan z 24.11.2014 r.].

zainteresowanie naukowe⁵¹. Ksiądz dr Józef Zdanowski poświęcił im pierwsze naukowe opracowanie, które pojawiło się w przedwojennym kieleckim środowisku naukowym.

Zbiory znajdujące się w bibliotece seminaryjnej zawierają rękopisy liturgiczne i teologiczne (biblioteczne) z terenu diecezji. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje największy zachowany historyczny zbiór rękopisów kapituły kieleckiej. Dzięki ciągłości historycznej kapituły, która nie została skasowana, ocalały jej zbiory liturgiczne oraz biblioteczne. Ten ostatni obejmuje 29 kodeksów, które w większości przetrwały od XV stulecia i funkcjonują jako historyczny zbiór ukształtowany w ciągu wieków. Dodatkowym walorem tego zbioru jest jego integralność; w czasach kasat szczęśliwie nie uległ on rozproszeniu. Rękopisy kapituły kieleckiej zostały zinwentaryzowane przez ks. prof. Jerzego Wolnego. Opublikowany wówczas katalog jest największym osiągnięciem kodykologicznym na gruncie biblioteki kapitulnej⁵². Jak wynika z badań nad inwentarzem biblioteki kapitulnej z 1598 r. zachowany zbiór rękopisów był wtedy w posiadaniu kapituły – mamy więc do czynienia z dowodem źródłowym o historyczności i średniowiecznej przynależności tego zbioru do warsztatu teologicznego sławnej kapituły kieleckiej⁵³. W tym kontekście kapituła jawi się jako pierwsza i najstarsza instytucja naukowa miasta Kielce i regionu. Rękopisy kapitulne są współcześnie przedmiotem badań kieleckich historyków⁵⁴. W związku z opracowywaniem programu studium na forum towarzystwa prof. Krzysztof Bracha zaprezentował stan badań nad tym wyjątkowym zbiorem. Był to

⁵¹ Por. *Ecodicibus Kielcensibus*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1888 (Monumenta Poloniae Historica, t. 5), s. 997–1002; J. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitulnych katedralnego i seminarium duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929.

⁵² J. Wolny, *Inventaire des manuscrits théologiques médiévaux de la Bibliothèque du chapitre à Kielce*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum”, 16 (1971), s. 43–85.

⁵³ Por. A. Kwaśniewski, *Księgozbiór kapituły kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 roku*, art. cyt., s. 52–53.

⁵⁴ Por. P. Kardyś, *Stanisław z Jankowic – kanonik kielecki z XV wieku i jego księgozbiór*, SMH 3 (2011), Kielce 2011, s. 87–97; tenże, *Dwa rękopisy Adama wikarego darowane kolegiacie kieleckiej w 1430 r.*, „Między Wisłą a Pilicą”, 12 (2011), s. 55–64; tenże, *Z dziejów pewnego rękopisu. Przyczynek do związków intelektualnych kanoników regularnych kłódzkich z Małopolską w XIV/XV wiek*, w: *Rola życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice – Zabrze 2011, („Kultura Europy Środkowej”, t. XIV), s. 94–106; K. Bracha, *Statuta vel praecepta scholarium. Przyczynek do dziejów najstarszej szkoły w Kielcach w XV w.*, SMH 3 (2011), s. 31–51.

pierwszy referat na kieleckim forum kościelnym na temat najcenniejszego pomnika kultury intelektualnej Kielc⁵⁵.

W bibliotece seminaryjnej obok historycznej kolekcji rękopisów kapituły kieleckiej znajdują się również inne rękopisy, które należy nazywać dziś „seminaryjnymi”, pomimo że możliwe jest określenie w większości przypadków proveniencji. Jednak ze względu na szczątkowość zbiorów nie praktykuje się przy obecnym poziomie badań wyraźnego podkreślania faktycznego istnienia historycznych zbiorów innych bibliotek z terenu diecezji kieleckiej. Po zinwentaryzowaniu rękopisów kapituły kieleckiej przez ks. Wolnego „pozostałe” rękopisy seminaryjne opracował ks. Nir, nazywając je „rękopisami seminaryjnymi”⁵⁶. Ujęte w katalogu Nira rękopisy związane z wykładami teologii w seminarium kieleckim zostaną uwzględnione w wykładach na temat historii WSD w Kielcach.

Obok liczniejszych manuskryptów bibliotecznych najcenniejszą własnością diecezji pozostają rękopisy liturgiczne. Te wartościowe pomniki dawnej liturgii przechowywane są obecnie w katedrze i w seminarium. Biorąc pod uwagę potrzeby warsztatu liturgisty i muzykologa, zostały one wydzielone w programie studium w odrębny wykład obejmujący kieleckie *liturgica* całościowo. Wśród dawnych ksiąg zakrystii kościelnych pierwsze miejsce zajmują niewątpliwie *Antyfonarz kielecki* i *Graduał wiślicki*. Są to księgi liturgiczne dawnej diecezji krakowskiej, jedne z najcenniejszych w Polsce i Europie. *Antyfonarz kielecki* (1372 r.) jest najstarszym pełnym antyfonarzem liturgii Kościoła krakowskiego, do którego przez ponad 800 lat należała większość terenów tworzących dziś diecezję kielecką. Liturgiczne zabytki kultury europejskiej znajdujące się w posiadaniu diecezji kieleckiej cieszyły się w przeszłości zainteresowaniem specjalistów, co zaowocowało literaturą naukową⁵⁷.

⁵⁵ Por. K. Bracha, *Rękopisy biblioteczne kapituły kieleckiej XIV–XV wiek*, ss. 14, opublikowany na stronie internetowej ADK [stan 24.11.2014]: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/documents/adk/tw_adk/posiedzenia_adk/K_Bracha_Biblioteka_kapituły_kieleckiej.pdf.

⁵⁶ R. Nir, *Katalog rękopisów biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach*, ABMK 41 (1980), s. 91–126.

⁵⁷ Por. R. Bernagiewicz, *Recepcja tradycji neumatycznych w notacji Graduału Wiślickiego w świetle neum liquescentes*, Ząbki 1999; T. Miazga, *Antyfonarz Kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*, Graz 1977; H. Piwoński, *Graduał z roku 1596 Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach „Musica Antiqua Europae Orientalis”*, 6 (1982), s. 389–408; B. Pudelska, *Graduał wiślicki z Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach*, sygn. 1995 (sygn. A. 2608) RL 1, jako przedmiot badań muzykologicznych [praca mgr w Instytucie Muzykologii KUL]; J. Piech, *Antyfony w Antyfonarzu Kieleckim z 1372 roku w świetle tonariuszy*, Lublin 2001, [mps w Bibliotece Instytutu Muzykologii KUL, sygn. A. 2951]; Z. Rogala, *Rękopis średniowiecznego graduału Biblioteki seminarium duchownego w Kielcach*, w: *Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce 1977, s. 235–254.

Większość kieleckich rękopisów liturgicznych to spuścizna dawnej diecezji krakowskiej. Należy ostrożnie przyjmować, że raczej nie zachowały się w zbiorach kieleckich zabytki z terenu dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej.

Zachowały się nie tylko pomniki tradycji liturgicznej krakowskiej, ale także księgi liturgiczne bożogrobców z Miechowa oraz norbertanek z Imbramowic. Liturgia bożogrobców została opracowana wstępnie, tradycja norbertańska jest słabiej rozpoznana. Przechowywany obecnie w bibliotece seminaryjnej w Kielcach *Antyfonarz miechowski* to pomnik tradycji liturgicznej bożogrobców. Badaniem antyfonarza i liturgii bożogrobców zajmował się ks. Henryk Piwoński, który pozostawił literaturę naukową na ten temat⁵⁸. Bożogrobcy posiadając długą tradycję liturgiczną, w trakcie reformy potrydenckiej przyjęli księgi liturgii rzymskiej. Jednak aby uchronić własną tradycję zakonną, wydali w okresie nowożytnym swój partonał. Jego egzemplarze zachowały się m.in. w bibliotece kapitulnej i seminaryjnej w Kielcach⁵⁹. Posiadanie własnego patronału było sposobem ocalenia tradycji i wierności soborowej reformie. Po opublikowanych artykułach ks. Piwońskiego ukazało się studium ks. prof. Kopcia⁶⁰. Liturgia bożogrobców, jako wielowiekowe dziedzictwo

⁵⁸ H. Piwoński, *Liturgia wielkanocna u bożogrobców w Miechowie*, RTK, 16 (1969), z. 4, s. 93–102; tenże, *Liturgia wielkanocna u bożogrobców w Miechowie*, RTK, 17 (1970), z. 4, s. 39–58; tenże, *Nieznany utwór wielogłosowy w Antyfonarzu miechowskim*, NP, 33 (1970), s. 256–259; tenże, *Liturgia wielkosobotnia u bożogrobców*, „*Studia Theologica Varsoviensia*”, 10 (1971), nr 2, s. 131–146; tenże, *Antyfonarz Bożogrobców z Miechowa*, „*Musica Medii Aevi*” 6 (1977), s. 88–140; tenże, *Liturgia wielkoczwartkowa u bożogrobców*, ABMK 35 (1977), s. 215–230; tenże, *Dedicatio ecclesiae u bożogrobców*, „*Musica Antiqua Europae Orientalis*”, 5 (1978), s. 315–325; tenże, *Liturgia wielkopiątkowa u bożogrobców*, ABMK 43 (1981), s. 269–280.

⁵⁹ *Officia propria festorum Canonici Ordinis SS. Sepulchri Domini Hierosolymitani a multo quidem tempore collecta et longo usu ab ordine aservata nunc vero primum ad instantiam [...] Matthiae Lubieński eiusdem Ordinis Praepositi Generalis per [...] Samuelem Nakielski dicti ordinis professum ad normam Breviarii Romani in ordine redacta. Auctoritate [...] Martini Szyszkowski Episcopi Cracovien. in lucem edita [...], in Officina typograph. Mathiae Andreoviensis, Cracoviae 1620*, 4°, Biblioteka Kapituły Katedralnej w Kielcach. sygn. K.00101.

Officia propria patronorum Canonici Ordinis SS. Sepulchri Domini Hierosolymitani [...] nunc vero jussu et auctoritate [...] Michaelis [...] Cardinalis Radziejowski Archiepiscopi Gnesnen. [...] Praepositi Generalis pro meliori recitantium commoditate iterum typis mandata et reimpressa anno Domini 1694, Cracoviae typis Nicolai Alexandri Schedel S. R. M. Ord. Typ. 8°, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach sygn. 0182.

⁶⁰ Por. J. Kopeć, *Teksty Oficjum Sacrosancti Sepulchri Hierosolymitani u bożogrobców miechowskich i w proprium Poloniae. (W 150-lecie kasaty prepozytury miechowskiej)*, w: *Bożogrobcy w Polsce. Praca zbiorowa*, Miechów – Warszawa 1999, s. 79–97.

Kościół wytworzony na terenie diecezji kieleckiej, pozostaje postulatem badawczym i popularyzacyjnym. Stąd potrzeba mówienia o niej na studium przy archiwum.

W ogromnym bogactwie tradycji diecezjalnych i zakonnych na przestrzeni tysiąca lat chrześcijaństwa w diecezji kieleckiej na wyodrębnienie zasługuje zagadnienie: *Nauczanie i służba Boża*. Świadectwem dawnego nauczania są rękopisy i druki w bibliotekach. Służba Boża posiada niezwykle, europejskie pomniki liturgii diecezji krakowskiej oraz zakonnej. W kościele w Bejskach i w Szydłowie znajdują się odkryte współcześnie średniowieczne malowidła, przedstawiające m.in. cykle siedmiu grzechów głównych oraz sceny z życia Chrystusa. W ramach przygotowań do wykładów o religijności mieszkańców obecnej diecezji kieleckiej zostało złożone do druku stosowne opracowanie. Autorem jest prof. dr hab. Beata Wojciechowska, która jednocześnie poprowadzi wykłady o tej tematyce na studium⁶¹. Podjęcie wspomnianych wykładów przez prof. Wojciechowską będzie dotknięciem ewangelicznego przekazu i liturgii Kościoła, które to święte czynności realizowano przez wieki na terenie diecezji kieleckiej.

Po klasycznie rozumianej historii diecezji oraz naukach pomocniczych koniecznych do ukazania dziedzictwa Kościoła na terenie diecezji kieleckiej trzecim obszarem tematycznym są życiorysy ważniejszych postaci związanych z diecezją. W dziale uwzględniono cmentarze i miejsca pamięci narodowej⁶². W odrębny sposób potraktowane zostały żywoty sławnych postaci z terenu diecezji. W wyniku poszukiwania koncepcji wykładu wyselekcjonowano ważniejsze postacie historyczne działające w ciągu ponad tysiącletniej historii Kościoła na historycznym terenie diecezji. Ze względów metodologicznych dokonano podziału i wydzielono z całej grupy świadków Chrystusa: świętych, błogosławionych i sługi Boże. Sylwetki nieświętych zostaną poddane refleksji zmierzającej do ukazania znaczenia regionu jako miejsca pochodzenia i działalności sławnych ludzi. W doborze postaci należy uwzględnić teren diecezji – obszar tej części Polski, która znajduje się między Kielcami a Krakowem; ponadto tysiącletnie dzieje Kościoła na tym terenie. Do tak

⁶¹ Por. B. Wojciechowska, *Kościół wobec folkloru w Polsce XIV i XV wieku*, KST 13 (2014), s. 151–163.

⁶² Wybrana literatura: J. Szczepański, U. Oetingen, *Cmentarze Kielc*, Kielce 2012; L. Kaczanowski, B. Paprocki, *Miejsca pamięci narodowej w województwie kieleckim (1939–1945)*, Kielce 1989; U. Oetingen, *Cmentarze I wojny światowej w województwie kieleckim*, Warszawa – Kraków 1988; U. Oetingen, *Rola miejsc pamięci narodowej związanych z osobą Józefa Piłsudskiego w kształtowaniu tożsamości regionu świętokrzyskiego w latach 1919–1939*, w: *Województwo kieleckie i świętokrzyskie w latach 1919–2009. Bilans sukcesów i niepowodzeń*, red. E. Słabińska, Kielce 2010.

pojętego wykładu istnieje bogata literatura⁶³. W perspektywie historycznej ośrodkiem współcześnie najważniejszym są Kielce. W ciągu dziejów do rozwoju kultury wielce przyczyniły się klasztory i kapituły. Spośród klasztorów na terenie diecezji największy wkład w kulturę narodową miała wspólnota kanoników reguły św. Augustyna w Miechowie; zważywszy szczególnie funkcjonujące tam od średniowiecza studium związane z Akademią Krakowską oraz liczbę ok. trzydziestu pisarzy teologów, którzy pozostawili spuściznę w postaci publikacji.

Święci, błogosławieni i słudzy Boży to dział domagający się ujęcia hagiograficznego, stąd potrzeba odrębnej refleksji nad tym dziedzictwem diecezji kieleckiej. Wstępne badania pozwoliły na wyselekcjonowanie ponad dwudziestu świętych, którzy byli związani pochodzeniem lub działalnością z tymi terenami. W nazwie wykładu zawarto koncepcję metodologiczną – „Śladami świętych w diecezji kieleckiej”. W poszukiwaniach należy brać pod uwagę w pierwszej kolejności tych, którzy „pozostawili tu ślady”. Podstawę wykładu może stanowić słownik *Hagiografia Polska*⁶⁴. Konieczne jest również uwzględnianie nowej literatury oraz znajdowanie przykładów świętego życia wśród mieszkańców diecezji⁶⁵. Wykład „Śladami świętych w diecezji kieleckiej” oraz wykład o sanktuariach (głównie maryjnych) nadają się na

⁶³ Tytułem egzemplifikacji: W. Czapliński, *Stanisław Koniecpolski*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), t. 13, Wrocław i inne 1967, s. 523–527; W. Bartel, *Paszko-wicz Adam Tomasz*, PSB t. 25 Wrocław i inne 1980, s. 280–281; L. Hajdukiewicz, *Racki (Radzki) Jan (ok. 1610–1682)*, PSB t. 29, Wrocław i inne 1986, s. 604–605; Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierżko*, PSB t. 6, Kraków 1948, s. 163–164; A. Massalski, *Skurczyński Stanisław (1892–1972)*, w: PSB t. 38, Warszawa – Kraków 1997–1998, s. 528–529; tenże, *Polejowski Andrzej Gaspar (1776–1849)*, PSB t. 27 Wrocław i inne 1983, s. 286–287; Z. Olszamowska-Skowrońska, *Badeni Sebastian*, PSB t. 1, Kraków 1935, s. 209; L. Piechnik, *Radliński Jakub Paweł (ok. 1680–1762)*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich* (dalej SPTK), red. H. Wyczawski, t. 3, Warszawa 1982, s. 479–481; M. Pieniążek-Samek, *Kielce XVII–XVIII wiek. Słownik biograficzny*, Kielce 2003; A. Przyboś, *Koryciński Piotr Mikołaj z Pilicy h. Topór*, w: PSB t. 14 Wrocław i inne 1968–69, s. 130–131; A. Rachuba, *Radziejowski Augustyn Michał Stefan h. Juno-sza (1645–1705)*, w: PSB t. 30, Wrocław i inne 1987, s. 66–76; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Moskorszowski Klemens*, PSB t. 22, Wrocław i inne 1977, s. 52–54; J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008; J. Szczepaniak, *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008. W. Urban, *Maciej Łubieński*, PSB t. 18, Wrocław i inne 1973, s. 491–493; H. E. Wyczawski, *Nowopoleczyk (Novicampianus, Nowopolski) Wojciech*, SPTK t. 3, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 233–234.

⁶⁴ *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1–2, red. R. Gustaw, Poznań i inne 1971–1972.

⁶⁵ Tytułem egzemplifikacji: D. Olszewski, *Błogosławiony Józef Pawłowski. Męczennicy 1939–1945*, Włocławek 2001; A. Kwaśniewski, *Przemówienie do kapłanów*

zorganizowanie szlaku pielgrzymkowego i turystycznego, wskazującego na wartości kultu maryjnego i owoce życia chrześcijańskiego w diecezji – świętość. Szlak mógłby posiadać oznaczenia drogowe podobne do modnych dziś szlaków związanych np. z architekturą średniowieczną.

Osiągnięcia i perspektywy rozwoju

Pan prof. Adam Massalski w latach osiemdziesiątych opracował *Program studium wiedzy o regionie świętokrzyskim*⁶⁶. Program ten został pomyślany jako „materiał pomocniczy” dla prelegentów Towarzystw Wiedzy Powszechnej oraz innych prowadzących kluby i różnego rodzaju kursy. W programie ujęte zostały m.in. kwestie przyrodnicze, kultura ludowa, architektura i sztuka, wybitni ludzie związani z Kielecczyną. Autor programu opowiedział się za definicją regionu sięgającego daleko pod Kraków – do rzek Dłubi i Szreniawy. Opracowanie zawiera zestaw zagadnień zebranych w punktach oraz spisy literatury naukowej. Jeśli takiej brak, wówczas podano popularnonaukową. Inny charakter ma artykuł prof. Adama Massalskiego na temat regionu świętokrzyskiego opublikowany w *Pamiętniku Świętokrzyskim*⁶⁷. To tekst narracyjny na temat regionu świętokrzyskiego rozumianego ściślej. Perspektywa diecezji kieleckiej, o którą chodzi w archiwum, jest jednak szersza. Terytorium diecezji to region świętokrzyski i krakowski. Diecezja kielecka obejmuje miasto Kielce oraz teren pomiędzy Kielcami a Krakowem. Zatem na studium jest potrzeba dodania do tego, co kieleckie (świętokrzyskie) także tego, co krakowskie. W takiej perspektywie kształtuje się świadomość diecezjalna kielecka. Konieczne też było w programie kursu zwrócenie większej uwagi na treści związane z Kościołem. Obecnie jest to łatwiejsze, gdyż rozwinęły się badania nad dziejami kościelnymi.

Porównując założone w Kielcach studium z podobnymi inicjatywami, należy zwrócić uwagę na dzieło archidiecezji poznańskiej *Lubranscianum. Instytut Studiów Kościelnych*, które zostało założone przez arcybiskupa Stanisława Gądeckiego; budynek wyremontowany ze środków archidiecezji został poświęcony dnia 13 stycznia 2013 r.⁶⁸ Cele działalności instytutu określa

rezydujących w Domu Księży Emerytów Diecezji Kieleckiej w sprawie przewidywanego procesu beatyfikacyjnego ks. Mariana Łuczyka (1912–1955), KPD 88 (2012), s. 127–129.

⁶⁶ A. Massalski, *Program studium wiedzy o regionie świętokrzyskim*, Kielce 1988.

⁶⁷ Por. A. Massalski, *Kraina Świętokrzyska*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*, red. L. Kaczanowski, A. Massalski, D. Olszewski, J. Szczepański, Kielce 1991, s. 11–46.

⁶⁸ Por. *lubranscianum.pl* [stan z 24.11.2014 r.].

statut nadany dnia 12 lipca 2012 r.; jest to działalność naukowa – studia nad historią Kościoła i (archi)diecezji poznańskiej „w jej historycznych granicach”⁶⁹. Rozwiązanie zastosowane w Poznaniu zrealizowano w odpowiednim kontekście: wydział teologiczny na uniwersytecie, najlepiej działające w Polsce archiwum diecezjalne oraz seminarium duchowne. Ponadto dyrektor instytutu, to ks. prof. dr hab. Leszek Wilczyński, jednocześnie rektor kościoła pw. Najświętszej Krwi Pana Jezusa w Poznaniu (kościół tradycyjnie związanego ze środowiskiem inteligencji). W Kielcach brak wydziału teologicznego, a studium zostało utworzone przy archiwum diecezjalnym, które jest wspierane statutowo przez Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im. bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach.

Kieleckie studium powstałe przy archiwum to odpowiednik dawnych szkół katedralnych. Założone przez biskupa Kazimierza Ryczana zostało zorganizowane jako szkoła biskupia neokatedralna. Dawniejszy postulat udostępniania archiwaliów poprzez zorganizowanie studium jest realizowany w lepszy sposób. Kształcenie, które należy do obowiązków wspólnoty Kościoła, odbywa się także przy archiwum.

Tematy wykładów mogą stanowić program badawczy archiwum. W maju 2014 r. zorganizowana została konferencja naukowa na temat elenchusów. Dnia 27 maja 2015 r. przewidziana jest konferencja na temat dziejów sanktuarium i zakonu bożogrobców w Miechowie. Parafie, kapituły, zakony, archiwalia, zbiory biblioteczne mogą stać się przedmiotem kolejnych spotkań, na których będą prezentowane badania prowadzone przy archiwum. Wykłady kursu pochodzą genetycznie z badań naukowych. Prowadzenie wykładów przez przedstawicieli środowiska zapewne wpłynie na ukierunkowanie badań i pomysły konferencji naukowych. Dla przygotowywanych publikacji założona została seria wydawnicza Biblioteka Archiwum Diecezjalnego w Kielcach⁷⁰.

Należy również wiązać nadzieję z przewidzianym popularnym ujęciem wykładów. Gdyby wszystkie one zostały szczęśliwie przeprowadzone, owoce mogłyby być skrypt (jako praca zbiorowa) stanowiący formę przewodnika po diecezji kieleckiej. Analizowana akcja jako zadanie operacyjne nazywana jest kursem przewodników. Wykłady są jednak prowadzone z szerszym horyzontem i z zakładanym pogłębieniem. W archiwum chodzi bowiem o nową jakość przewodnictwa. Nie tylko o to, aby dać praktyczną wiedzę o obiektach. Obok aspektu przygodowości – istotnego w przekazie historii – podstawowym celem jest przekazanie gruntownej wiedzy, np. z archiwistyki, bibliologii czy kodykologii. Sposób prowadzenia wykładów i przygotowanie przewidywanej

⁶⁹ lubranscianum.pl/o-nas/cele-i-dzialania/ [stan z 24.11.2014 r.].

⁷⁰ *Dekret w sprawie erygowania serii wydawniczej Biblioteka Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, KPD 90 (2014), z. 1, s. 47.

popularnej publikacji zmierzać powinny raczej w kierunku podręcznika historii diecezji kieleckiej niż samego tylko przewodnika. Dążenie do gatunku literackiego, jakim jest podręcznik, we właściwy sposób może uchronić dzieło od pokusy przekształcenia go w pobieżny kurs techniczny i zawodowy.

W roku akademickim 2013/2014 w kursie wzięły udział 74 osoby, z których 21 przystąpiło do egzaminów; 53 osoby, które nie przystąpiły do egzaminu, to wolni słuchacze. W tej grupie część osób osiągnęła 50% frekwencji, zaś niektóre nie opuściły żadnych zajęć⁷¹. Dużym osiągnięciem były ćwiczenia organizowane na terenie miasta Kielce i w diecezji. Na specjalne wyróżnienie wśród ćwiczeń zasługuje trzydniowy objazd naukowy Kielce – Hebdów⁷². Ćwiczenia, wspólne spotkania na kawie w przerwach między wykładami służyły do integracji grupy. Wobec obserwowanego współcześnie kryzysu idei uniwersytetu na kursie podjęte zostały działania integracyjne, zmierzające do odzworowania niedościgłych, średniowiecznych ideałów wspólnoty uniwersyteckiej. Na wzór średniowieczny odbyło się jedno spotkanie wykładowców – wspólna kolacja. Jako szkoła neokatedralna studium często praktykowało wspólną modlitwę. W ramach ćwiczeń każde niemal opowiadanie o historii danego miejsca kończyło się modlitwą, szczególnie w sanktuariach maryjnych. Powyższe działania ukazywały cel nauki, a zaangażowanie emocjonalne i religijne wytwarzało energię, której często brakuje na uniwersytetach. Wskazanie celu studium jest niezwykle istotne i stanowi z całą pewnością siłę napędową dzieła. Ten szczególny cel to poznawanie przeszłości pod hasłem *Przez historię Kościoła do wiary chrześcijańskiej*⁷³.

Duże zainteresowanie nauką w archiwum stworzyło warunki do dalszego rozwoju. W roku akademickim 2014/2015 – obok podstawowej wersji programowej studium w Kielcach – zorganizowany został także program dla filii w Miechowie. Wykłady w tym mieście przewidziane są jako forma specjalizacji zawężonej do tematyki sanktuarium, klasztoru i parafii. Na pierwsze spotkanie organizacyjne w dniu 31 lipca 2014 r. zgłosiło się ok. 30 osób. Dnia 21 sierpnia 2014 r. kandydaci do kształcenia w Miechowie uczestniczyli we Mszy św. sprawowanej przez proboszcza miejscowej parafii ks. prałata Mirosława Kaczmarczyka. Msza została odprawiona w Kaplicy Świętego Grobu Jerozolimskiego Naszego Pana Jezusa Chrystusa w intencji o błogosławieństwo Boże dla osób przystępujących do studium⁷⁴.

⁷¹ Por. ADK, Dziennik zajęć Studium Historii Diecezji Kieleckiej, rok 2013/2014, b. sygn.

⁷² Por. Relacje i zdjęcia z ćwiczeń: www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/studium-historii/kurs-przewodnikow-diecezji-kieleckiej/cwiczenia [stan z 24.11.2014 r.].

⁷³ Informacje z autopsji autora.

⁷⁴ www.facebook.com/kursprzewodnikowdiecezjikielckiej [stan z 24.11.2014 r.].
www.facebook.com/oratoriumswietychdiecezjikielckiej [stan z 24.11.2014 r.].

Narzędziem służącym do praktykowania modlitwy będzie zainicjowane na Facebooku dzieło *Oratorium Świętych Diecezji Kieleckiej* (założone 3 lipca 2014 r.). Dodatkową formą ćwiczeń stanie się działalność na Facebooku. Rolę integrującego wszystkich kursantów profilu przejmie strona o nazwie *Kurs Przewodników, Studium Historii Diecezji Kieleckiej* (założona 30 czerwca 2014 r.)⁷⁵. Ubiegłoroczna grupa studentów, gdy wykorzysta Facebook w roku akademickim 2014/2015, będzie mogła poprzez publikowanie zdjęć zabytków czy fragmentów notatek wzajemnie się ubogacać i mobilizować do nauki. Trudniejszym postulatem jest animowanie dyskusji na Facebooku. Ogólnie chodzi o idące z duchem czasu promowanie wartości i dziedzictwa kultury chrześcijańskiej. Z perspektywy archiwum będzie się to nazywać działalnością archi-facebookową. Nowa nazwa jest kryptonimem zawierającym koncepcję nowej działalności. Wszyscy kursanci mogą stać się archi-faceowcami.

Kiedy w 2011 r. zakładane było Towarzystwo Przyjaciół Archiwum, na patrona wybrano bł. Wincentego Kadłubka. Społeczność przyjaciół archiwum stopniowo się rozwija: członkami towarzystwa są wykładowcy, podobnie jak niektórzy słuchacze, wszyscy inni studenci to faktyczni sympatycy archiwum. Zapewne rozwój dzieła należy wiązać z opieką uczonego biskupa krakowskiego. Niniejszy artykuł jest szczególnym wotum złożonym dla niego. Jako tabliczka wotywna opracowanie zawiera prośbę do bł. Wincentego o wsparcie orędownictwem sprawy rozwoju studium, które zgodnie z założeniami programowymi ma się przyczynić do promocji dziedzictwa Kościoła.

Aneks Program wykładów Studium Historii Diecezji Kieleckiej				
Lp.	Nazwa wykładu	Wykładowca	Liczba godzin	Rok realizacji
Rok I				
1.	Kapituły, parafie i klasztory w średniowieczu na terenie diecezji kieleckiej	dr P. Kardyś	10	2013/2014
2.	Sztuka romańska i gotycka na terenie diecezji kieleckiej	ks. dr P. Tkaczyk	10	
3.	Historia diecezji kieleckiej	ks. dr A. Kwaśniewski	10	
4.	Sanktuaria diecezji kieleckiej	ks. dr A. Kwaśniewski	10	
5.	Archiwalia diecezji kieleckiej	prof. dr hab. W. Kowalski	10	

⁷⁵ www.facebook.com/kursprzewodnikowdiecezjikieleckiej [stan z 24.11.2014 r.].

Rok II				
6.	Kapituły, parafie i klasztory w nowożytności na terenie diecezji kieleckiej	dr P. Kardys	10	
7.	Sztuka nowożytna na terenie diecezji kieleckiej	ks. dr P. Tkaczyk	10	
8.	Archiwa i biblioteki diecezji kieleckiej	ks. dr A. Kwaśniewski	5	2014/2015
9.	Archiwistyka (ćwiczenia)	dr S. Konarska-Zimnicka	5	
10.	Rękopisy biblioteczne kapituły kieleckiej (XIV–XV wiek)	prof. dr hab. K. Bracha	5	
11.	Sylwetki znacniejszych postaci z terenu diecezji kieleckiej (duchowieństwo i świeccy)	prof. dr hab. W. Caban	10	
12.	Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach (XVIII–XXI w.)	ks. dr A. Kwaśniewski	5	
Rok III				
13.	Kapituły, parafie i klasztory diecezji kieleckiej w XIX–XXI w.	ks. dr A. Kwaśniewski	5	
14.	Sztuka współczesna na terenie diecezji kieleckiej	ks. dr P. Tkaczyk	5	
15.	Cmentarze na terenie diecezji kieleckiej	prof. dr hab. J. Szczepański	5	
16.	Śladami świętych w diecezji kieleckiej	ks. dr A. Wilczyński	10	2015/2016
17.	Miejsca pamięci narodowej na terenie diecezji kieleckiej	prof. dr hab. A. Massalski	5	
18.	Rękopisy liturgiczne diecezji kieleckiej	ks. dr M. Kowalski	5	
19.	Instytucje diecezji kieleckiej (XIX–XXI w.)	ks. dr A. Kwaśniewski	5	
20.	Nauczanie, służba Boża, kultura religijna na terenie diecezji kieleckiej (IX–XXI w.)	dr hab. (prof. UJK) B. Wojciechowska	5	

21.	Stosunki państwo-Kościół w drugiej połowie XX w. na przykładzie diecezji kieleckiej	dr hab. (prof. UJK) R. Gryz	5
-----	--	--------------------------------	---

Summary

GENESIS AND CURRICULUM OF THE DIOCESE OF KIELCE HISTORY COURSE

The Diocese of Kielce History Course (popularly called “Guide Course of the Diocese of Kielce”) operating since 2013 is the work of the Diocesan Archive of Kielce. The objective of the course is to realize the archive’s statute: to share knowledge about the archive records and library sources based in the Diocese of Kielce. In view of the need to promote the history of the Church, the curriculum of lectures has been developed, covering various aspects of the history of the diocese; among others: the history of the diocese, archive studies, book science, codicology, hagiography, biographistics, history of art, liturgics, history of ecclesiastical institutions. The organization of the course involved developing the curriculum that exposes the treasures of the diocese and the history of the Church in the historical boundaries of the diocese as well as creating the team of expert lecturers from the Jan Kochanowski University in Kielce and the Seminary of Kielce. The team has gathered around the Blessed Wincenty Kadłubek Society of Friends of the Diocesan Archive in Kielce. The students of the course are people interested in history who, according to the practical aim of the course, are instructed and formed so that they could in the future serve their parishes as guides to the places of religious and historical meaning in the Diocese of Kielce.

Key words: Diocesan Archive of Kielce, history

Słowa kluczowe: Diecezjalne Archiwum w Kielcach, historia

Ks. dr Andrzej KWAŚNIEWSKI – ur. w 1977 r. w Chmielniku. Pochodzi z parafii Gnojno. Absolwent Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. W 2002 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 2005–2010 studiował historię Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W 2010 r. obronił pracę doktorską napisaną pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Anzelma Weissa – *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*. Od 2010 r. jest dyrektorem Archiwum Diecezjalnego w Kielcach oraz prowadzi wykłady historii Kościoła w kieleckim WSD. W 2011 r. założył przy WSD Koło Historyczne. Od 2012 r. jest członkiem Towarzystwa Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego w Kielcach im. bł. Wincentego Kadłubka. Od 2013 r. kieruje Studium Historii Diecezji Kieleckiej, które działa przy Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Prowadzi badania naukowe z zakresu bibliologii i archiwistyki oraz historii diecezji kieleckiej. Publikował m.in. w „Hereditas Monasteriorum”, „Biuletynie Biblioteki Jagiellońskiej”, „Archiwach Biblioteki i Muzeach Kościelnych”.